

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ САМОСТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ З ПОГЛЯДУ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Проведено емпіричний аналіз вибору стратегії самоствердження серед студентської молоді. Виявлено та представлено взаємозв'язки вибору стратегії самоствердження з часовими перспективами особистості.

Ключові слова: стратегії самоствердження, студентський вік, часова перспектива.

Проведен эмпирический анализ выбора стратегии самоутверждения среди студенческой молодежи. Выявлены и представлены взаимосвязи выбора стратегии самоутверждения с временными перспективами личности.

Ключевые слова: стратегии самоутверждение, студенческий возраст, временная перспектива.

Проблема самоствердження особистості займає особливе місце в психології. Самоствердження виступає в якості однієї з головних детермінант особистості, студента зокрема, як майбутнього спеціаліста, який має самостійно створювати та реалізовувати конкретні проекти, бути соціально активним, мати власну позицію та погляди, вміти їх відстоювати та доводити, знати свої права, адекватно оцінювати можливості і відповідати за свої дії.

Мета статті – здійснити емпіричний аналіз проблеми самоствердження особистості студентів з погляду часової перспективи.

Студентство – центральний період становлення людини, особистості в цілому, прояву найрізноманітніших інтересів. Для соціально-психологічної характеристики студентства важливо, що цей етап розвитку життя людини пов'язаний з формуванням відносно економічної самостійності, відходом від рідного дому. У цей час відбувається формування соціально зрілої особистості, змінюється система поглядів на світ, на своє місце в цьому світі. Це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти. У соціально-психологічному аспекті студентство порівняно з іншими групами населення відрізняється найбільш високим освітнім рівнем, найбільш активним споживанням культури і високим рівнем пізнавальної мотивації. Ш. Бюлер зазначає, що у віці 16-20 років, тобто студентський вік, створюються передумови для самовизначення людини [2].

Однією з головних сфер життєдіяльності студентів є навчальна сфера. Але в навчальному процесі студенти з спрямованістю позиції на те, щоб «бути як всі», як правило, не активні: вони не прагнуть виділитися, не беруть участь в обговоренні спірних питань, у відкритих диспутах займають позицію стороннього спостерігача

або швидко погоджуються з думкою більшості. Прагнення до конформності обумовлено залежністю, станом тривоги і невпевненості в собі. Таким чином, спрямованість позиції утвердження, на те, щоб «бути як всі» розглядається нами як стратегія самоподавлення.

Студентська група і її субкультура має великий вплив на формування особистості студентів. Цей вплив відбувається в таких сферах як мода, розваги, спільна участь у громадському житті курсу. Особливий тон у цих сферах утвердження задають студенти з позицією, спрямованою на те, щоб «бути краще за всіх». На поведінковому рівні вона проявляється в бажанні відкрито й напоористо висловлювати свою точку зору з усіх питань; на емоційному – не тільки претендувати на право мати власні вподобання і смаки, а й часто нав'язувати їх іншим; на ціннісному рівні – у свідомому ігноруванні, а часом і у відкиданні групових цінностей і норм. Спрямованість такої позиції утвердження ми визначаємо як стратегію домінування, при якій сутнісні сили проявляються, на наш погляд, так: «можу», «хочу», не «треба».

Спрямованість позиції утвердження на те, щоб «бути краще себе самого вчорашнього» не спонукає особистість «заганяти» себе у вузькі рамки «бути як всі» і не підстьобує «перестрибнути» самого себе, відшукуючи способи «бути краще за всіх». Потреба в самоствердженні студентів з такою спрямованістю позиції утвердження на всіх трьох рівнях проявляється в самостійності, емоційній стійкості, розсудливості та реалізмі. Стратегію вибору такої спрямованості позиції утвердження ми називаємо конструктивною стратегією. Вона спочатку гармонізує сутнісні сили, реалізуючи їх у такому вигляді: «можу», «хочу», «треба» і налаштовує студента на сприйняття головних сфер своєї життєдіяльності, як адекватних своїм силам,

Питання психології

можливостям і здібностям. Головні сфери самоствердження студентів, орієнтованих на конструктивну стратегію – навчальна та професійна.

Для підтвердження гіпотези, що для студентського віку характерне збільшення неконструктивних стратегій самоствердження особистості, які виражаються в невпевненій або домінуючій поведінці, що динаміка стратегій самоствердження особистості пов'язана зі змінами цінності Я, які спочатку проявляються у виникненні амбівалентних або негативних оцінок, потім в посиленні інтеграції різних аспектів Я, було проведено емпіричне дослідження з використанням ряду психологічних методик.

Дослідження, особливою якого було з'ясувати стратегії самоствердження студентів-першокурсників та чинники, які впливають на

вибір стратегії самоствердження, було проведено з метою корекційної роботи для вибору студентами ефективної стратегії самоствердження в подальшому. В дослідженні брали участь 180 студентів першого курсу КНТЕУ. Дослідження проходило протягом 2011–2012 навчального року. Вік досліджуваних 17–18 років.

Методика «Стратегії самоствердження особистості» (Н. Є. Харламенкова, Є. П. Нікітін) є єдино доступною на теренах вітчизняної психології з дослідження способів самоствердження [5]. Саме тому, вона була взята нами як базова методика нашого дослідження. З її допомогою було виявлено три стратегії самоствердження особистості: самоподавлення, конструктивна, домінування. В результаті підрахунку балів, отримали наступні показники (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл результатів за стратегіями самоствердження

	Стратегія самоподавлення	Конструктивна стратегія	Стратегія домінування
Дівчати	5,4 %	21,6 %	28,8 %
Хлопці	8,6 %	11,7 %	23,9 %
Разом	14,0 %	33,3 %	52,7 %

Як видно з наведених даних, незначна кількість першокурсників (14,0 %) використовує стратегію самоподавлення або самозаперечення при самоствердженні. Типовими рисами особистості, схильної до самоподавлення, самозаперечення є: фрустрованість, конформність, високе почуття провини, пошук сильного лідера, полізалежність, прояв гіпервідповідальності. Високе почуття провини вказує на відсутність впевненості в собі й сильне Супер-его. Студенти даного типу самоствердження схильні до підвищеного рівня контролю бажань і вкрай рідко діють імпульсивно. Цінності Я не мають особливої індивідуальної специфіки, для даної групи характерні відповіді «не знаю». Основний акцент припадає на механізм інтроєкції, а необхідна для нормального протікання процесу самоствердження особистості, взаємодія механізмів проекції та інтроєкції – відсутня. Суть інтроєкції полягає в інтерналізації всемогутніх об'єктів, які й стають цінністю власного Я. Здійснення цього процесу проходить на основі ослаблення своєї самооцінки, інакше конкуренція двох об'єктів – Я і не-Я не дозволить інтроєктувати останній. Ослаблення самооцінки проходить шляхом знецінення своїх потреб, інтересів, бажань й некритичного (конформістського) прийняття позиції не-Я-об'єктів. При самозапереченні приєднання, злиття з всемогутнім об'єктом і завершує процес самоствердження особистості. Решта переводиться в область

уявлень, фантазій, мрій, тобто очікувань, що ті досягнення, які здійснює всемогутній об'єкт, будуть належати й суб'єкту, що його інтроєктує.

Стратегія конструктивного самоствердження Я (33,3 %), як правило, виявляється в умінні вирішувати проблеми, схильності до обгрунтованого ризику, домінантності, нефрустрованості й контролю власних бажань. Домінантність в поєднанні з оптимальним почуттям провини й фрустрованістю не дозволяє проявлятися агресивним формам впливу на людей, виявляє прагнення вирішувати все самому, означає автономність, схильність до лідерства і прагнення до влади. Такі люди здатні комунікувати не обмежуючи власних прав і прав іншої людини. Почуття власного Я, почуття власної гідності – це той фактор, який притаманний конструктивній особистості. Такі люди рідко вдаються до приєднання або автономії. Саме власне Я є джерелом розвитку й саморозвитку. Зазвичай до конструктивного самоствердження схильні діти, позиція та індивідуальність яких завжди цінувалася батьками більше, чим їх власні дорослі амбіції та нереалізовані бажання (з'ясувалося в процесі бесіди). Саме такі умови дорослішання є найбільш сприятливими для дитини. «При сприятливих умовах (адекватній вибірковій відповіді батьків на потреби дитини в відгуку й участі в нарцисичних ексгібіціоністських проявах її грандіозних фантазій) дитина вчиться приймати свої реальні обмеження,

розлучається з грандіозними фантазіями й грубими ексгібіціоністськими вимогами і разом з тим заміщає їх Его-синтонними цілями й прагненнями, отриманням задоволення від власних дій і функцій, а також реалістичною самооцінкою» [1, с. 125].

Самоствердження конструктивної особистості побудоване на взаємній роботі механізмів проєкції та інтроєкції і механізі підтримання самооцінки. Ця взаємодія забезпечує адекватну перевірку цінності свого Я, яка здійснюється в її проєкції на зовнішні об'єкти з наступної інтеграцією. В якості об'єкта проєкції вибираються або власні досягнення, або люди схожі своїми особливостями на суб'єкта, який самостверджується. Для такого суб'єкта самоствердження стає шляхом адекватного докладання своїх здібностей, цінностей, потреб, задач і цілей; це шлях до самоактуалізації через самоствердження. Конструктивна особистість досягає своєї мети не в фантазіях та мріях, а в області реальних досягнень. Для даних особистостей характерне переживання моральних проблем: вміння відстоювати свою позицію, прагнення до саморозкриття й самовираження не завжди можливе без почуття провини перед іншими.

Третій тип самоствердження – стратегія домінування. Тип особистості з даною стратегією має відкритий, експресивний характер, вимогливий, наполегливий, зазвичай сміливий, рішучий, напористий. Домінантне самоствердження супроводжується прагненням до контактів без встановлення особливих моральних кордонів та відсутності сенситивності до оцінок оточуючих, це поєднується з слабо вираженим почуттям провини. Реальні досягнення не характерні для даного типу, механізм самоствердження особистості ґрунтується на підвищенні власної самооцінки шляхом пошуку способів девальвації цінностей іншої людини. Самоствердження особистості здійснюється через механізм проєкції, який дозволяє «виносити» неприємні думки, почуття, напруження в цілому на зовнішні об'єкти. Зворотній процес інтеграції спроектованого змісту не здійснюється. Об'єктом самоствердження стає зовнішній світ: матеріальні речі – предмети престижу, інші люди. До того ж не кожна людина може стати об'єктом самоствердження домінантної особистості, а лише та, приниження якої принесе найбільшу насолоду і задоволення. Стратегія домінування як стратегія компенсації гіперпотреби в самоствердженні може виявлятися у формі вербальної агресії, у вигляді створення штучних перешкод і

пов'язаних з ними станів фрустрації в іншій людині, у вигляді приховування від неї важливої інформації та емоційної ізоляції. Дана стратегія виражається у великому прагненні до домінування в міжособистісних стосунках. Для даних людей характерні середні значення за фактором саморозкриття й високі показники по самовираженню.

Варто зазначити, що проблема типів самоствердження дещо абсолютизує кожному з виділених стратегій, умовно співставляючи самозаперечення як тип самоствердження з непевненими стратегіями, конструктивне самоствердження – з конструктивними стратегіями, а домінуючий тип – з домінуючими стратегіями. В реальності кожна людина володіє всіма способами самоствердження особистості, і те, в якій вона буде активно виражена, залежить від ряду факторів, які обумовлюють відкриття й утвердження цінності власного Я. Виділені типи розрізняються й за характером самоцінності, за механізмами інтроєкції й проєкції.

Н. І. Сарджвеладзе вказує на важливість розуміння з якої часової позиції здійснюється особистістю самооцінка вчинків та особистісних рис – в ракурсі сьогоdnішнього дня, віддаленого минулого, чи в перспективі планів на майбутнє. Це є необхідною й цінною інформацією для розуміння внутрішнього світу особистості й корекції її неадекватних вчинків [3]. Автор, говорячи про часовий вимір самоставлення, виділяє три види Я: актуальне Я («я тут і зараз»), ретроспективне Я («я в минулому») і проєктивне Я («я в майбутньому»). Прогнозуючи своє «перспективне Я», індивід «включає» психологічний механізм самоприйняття, який починає працювати також і при проєктуванні майбутнього: «людина не тільки будує плани на майбутнє і сподівається на здійснення своїх замислів, але й внутрішньо звикається з ними, погоджує свій теперішній стан з уявленими або очікуваними подіями...» [там само, С. 112-113]. Таким чином, при «імовірнісному прогнозуванні та побудові моделі «потрібного майбутнього» відбувається спрацьовування механізмів самоприйняття і самопрогнозування. Варто зауважити, що само прогнозування значною мірою спирається на самоприйняття, і хоча ці механізми взаємозамінні, все ж самопрогнозування й саморозвиток (а, отже, і самоствердження) в цілому визначаються ступенем самоприйняття особистості.

Ф. Зімбардо й співавтори стверджують, що тимчасова перспектива – це основний

Питання психології

аспект у побудові психологічного часу, який виникає з когнітивних процесів, розділяють життєвий досвід людини на часові рамки минулого, сьогодення і майбутнього [4; 6; 7]. Деякі індивіди більш орієнтовані на майбутнє, інші більш орієнтовані на сьогодення або на минуле. Вчені виділяють два аспекти ставлення до минулого: негативне минуле (минуле бачиться неприємним); та позитивні думки про минуле (минулий досвід і часи бачаться приємними, «через рожеві окуляри», з ноткою ностальгії). Сильна вираженість одного з аспектів не тягне більш слабку представленість у свідомості іншого аспекту. Автори також виділяють два аспекти ставлення до сьогодення. Гедоністське – повне задоволення, коли цінується насолода справжнім моментом, без жалю про подальші наслідки поведінки і досконалих вчинків. Ставлячись до теперішнього фаталістично, люди вірять в долю і підпорядковуються їй, вважаючи зміни неможливими. У цьому випадку виявляється нездатність вплинути на події ні свого сьогодення, ні майбутнього. У ставленні майбутнього виділяється тільки один аспект – орієнтація на майбутнє, яка характеризується наявністю цілей і планів на майбутнє, й поведінкою, спрямованою на здійснення цих планів і цілей.

Ф. Зімбардо з колегами також виділяють збалансовану часову перспективу (орієнтацію) – психологічний конструкт, пов'язаний із гнучким переключенням між роздумами про минуле, сьогодення або майбутнє, в залежності від ситуативних вимог, оцінки ресурсів, особистісних і соціальних оцінок. Поведінка людей, що мають високі показники за цим конструктом, визначається компромісом або балансуванням між змістами репрезентацій

минулого досвіду (переживань), бажаннями сьогодення і адекватними уявленнями про майбутні наслідки. Передбачається, що така тимчасова орієнтація є найбільш оптимальною тимчасовою перспективою з точки зору психологічного та фізичного здоров'я, а також функціонування індивіда в суспільстві.

Дослідники припускають, що оптимальний профіль часової перспективи відповідає наступному поєднанню показників за основними шкалами методики: високий бал за шкалою «позитивне минуле», досить високий бал за шкалою «майбутнє», середній бал за шкалою «гедоністичне сьогодення» і низькі бали за шкалами «негативне минуле» й «фаталістичне сьогодення».

Тимчасова перспектива – це один з найважливіших факторів, що визначають нашу поведінку. Тимчасова перспектива пов'язана з тим, як люди розподіляють потік життєвого досвіду за певними часовими рамками або тимчасовими зонами. Це відбувається автоматично, несвідомо. Для кожної людини минуле, сьогодення й майбутнє різні. Відмінності стосуються того, скільки часу люди приділяють роздумам про минуле, сьогодення й майбутнє. Тимчасова перспектива має глибокий і широкий вплив на людську поведінку.

За допомогою опитувальника «Часова перспектива особистості» Ф. Зімбардо (адаптація А. Сирцова, Є. Соколова, О. Мітіна) ми дослідили часову перспективу наших респондентів. Співставивши результати за методикою «Стратегія самоствердження особистості» та опитувальником «Часова перспектива особистості» Ф. Зімбардо, ми отримали наступні результати представлені на (рис. 1).

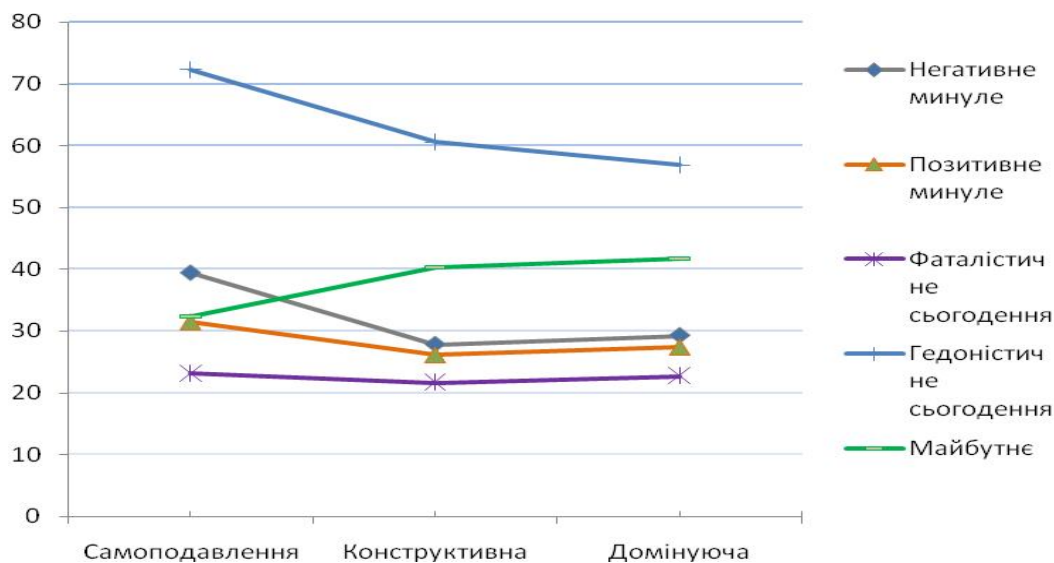

Рис. 1. Графічне зображення отриманих даних за методикою

«Стратегії самоствердження особистості» та опитувальником «Часова перспектива особистості»

Отже, студенти набрали найбільші відсотки за шкалою «гедоністичне сьогодні», що пояснюється нами віковими особливостями респондентів. Лідують представники стратегії самоподавлення з 72,29 %. Представники даної групи найчастіше поміж інших згадують негативне минуле (39,36 %), що відбивається на їхньому сьогодні й майбутньому. Якраз про майбутнє вони думають, планують найменше з-поміж інших опитаних (32,3 %). Якщо порівнювати рівень звернення до минулого, як негативного, так і позитивного, то він теж найвищий у студентів зі стратегією самоподавлення. Тобто вони схильні жити минулими спогадами, тимчасовими насолодами, не думаючи про майбутнє. Цікавим є той факт, що з-поміж інших респондентів не виявлено суттєвої різниці у часових перспективах особистості.

Висновок. Таким чином, ми визначили, що існує взаємозв'язок між вибором стратегії самоствердження та часовою перспективою особистості. Зокрема виявлено підвищений інтерес до негативного минулого у представників стратегії самоподавлення, що пояснюється теорією психологічного детермінізму: кожна наша думка, кожне наше почуття, кожна наша дія обумовлені подіями минулого. Не тільки події минулого, а й наше ставлення до них, впливають на сьогодні та

майбутнє. Першокурсники, згадуючи минуле, більше приділяють уваги негативному досвіду, що відбивається на світогляді, а, отже, на подальших діях, вчинках. Респонденти, які частіше згадують негативне минуле є більш агресивними, занепокоєними, депресивними. Мають слабкий Его-контроль, менш дружелюбні та стабільні, рідко поважають себе.

Найбільший відсоток опитаних орієнтовані на гедоністичне сьогодні. Враховуючи вік молодих людей, такі показники є закономірними. Першокурсники прагнуть до новизни, гострих відчуттів, володіють високим рівнем енергії, захоплюються різними видами фізичної активності, легко знайомляться. Але разом з тим володіють слабким рівнем Его-контролю та своїх імпульсів, непостійні у думках та вчинках, емоційно нестабільні. Інші люди є для них джерелом стимуляції то тих пір, поки не набриднуть, далі йде погіршення або розрив стосунків.

Низький рівень орієнтації на майбутнє у опитаних зі стратегією самоподавлення. Саме майбутнє містить наші надії, тому є основою для успіхів. Переконаність в позитивному майбутньому зумовлює дії та почуття в сьогодні. Тобто наші очікування впливають на нашу поведінку. Студенти, орієнтовані на майбутнє, менш агресивні, тривожні та депресивні, більш добросовісні, відкриті, мають високий рівень самоповаги та сильний Его-контроль.

Література

1. Кохут Х. Анализ самости: Систематический подход к лечению нарциссических нарушений личности / Пер. с англ. М. : Когито-Центр, 2003. – 308 с. (Современная психотерапия).
2. Логинова Н. А. Развитие личности и ее жизненный путь // Принципы развития в психологии. – М. : Наука, 1978. – С. 156–172.
3. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. – Тбилиси : Мецниереба, 1989. – 204 с.
4. Сырцова А., Соколова Е. Т., Митина О. В. Адаптация опросника по временной перспективе Ф. Зимбардо на русскоязычной выборке // Психологический журнал, 2008, №3. – С.101–109.
5. Харламенкова Н. Е. Самоутверждение подростка. 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 384 с.
6. Sircova A., Mitina O. Zimbardo time perspective inventory: A comparison across cultures // International Journal of Psychology. 2008. Vol. 43. Issue 3/4. P. 43.
7. Zimbardo P. G., Boyd J. N. Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric // Journal of Personality and Social Psychology, 1999, Vol. 77, No. 6, P. 1271–1288.

Yevchenko I. N., postgraduate psychology laboratory study

EMPIRICAL RESEARCH STRATEGY OF SELF-AFFIRMATION FOR STUDENTS FROM THE TIME IN PERSPECTIVE

An empirical analysis of self-affirmation strategy among students. Study is that student age is characterized by increased non-constructive strategies for self-identity, which are expressed in uncertain or dominant behavior that is associated with changes in value of Y. revealed and relationships represented choosing a strategy of self horizons personality. We found an increased interest in the past in a negative samopodavleniya representatives strategy, which affects the outlook and, therefore, the following actions and deeds. Respondents are more likely to recall negative past is more aggressive, worried, depressed. Have weak ego-control, less friendly and stable, rarely respected him.

Keywords: strategy of self-affirmation, student age, temporal perspective.